

ОЗНАКИ ОПОСЕРЕДКОВАНОГО ЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті наведено результати вивчення опосередкованого судового пізнання в цивільному процесі та систематизовано ознаки даної форми пізнання обставин цивільної справи. Існуючу систему ознак опосередкованого судового пізнання доповнено низкою інших ознак.

Ключові слова: процес судового доказування, судове пізнання, ознаки.

Пізнання в цілому завжди має розглядатись як єдність безпосереднього та опосередкованого пізнання, де перше спирається на органи чуття (чуттєве пізнання), а друге – закони логіки (раціональне пізнання). Судове пізнання також оперує чуттєвим і раціональним пізнанням. Специфікою чуттєвого пізнання є те, що предмет, який ми безпосередньо сприймаємо, і є об'єктом пізнання. Як і при раціональному (опосередкованому) пізнанні об'єкт пізнання нам недоступний, але ми пізнаємо його через сприйняття та пізнання іншого предмета. Формування умовиводів у процесі судового пізнання є результатом спільної дії чуттєвого та раціонального пізнання. Але розмежовувати дані форми судового пізнання потрібно для вивчення їх суті, оскільки опосередковане судове пізнання базується на використанні судових доказів. Ось чому С. В. Курильов вказував, що опосередковане судове пізнання багате на свої можливості, оскільки воно дозволяє пізнавати не тільки факти теперішнього, але й минулого, а в окремих випадках – факти майбутнього [1, с. 13].

Питаннями сутності опосередкованого судового пізнання займалися такі вчені, як В. Ф. Асмус, О. В. Баулін, Л. А. Ванеєва, М. А. Гурвіч, А. А. Ейсман, С. В. Курильов, І. В. Решетнікова, М. К. Треушніков, М. Й. Штефан, В. Н. Щеглов та ін.

Метою даної статті є визначення характерних ознак опосередкованого судового пізнання в цивільному судочинстві.

У судовому доказуванні маємо справу не з пізнанням у тому вигляді, в якому його розуміє філософія чи логіка, а із судовим пізнанням, яке пристосовано до потреб юридичної науки та практики застосування правових норм.

Питаннями сутності судового пізнання та його відмінності чи особливості від звичайного пізнання займалися дуже багато науковців як минулого, так і сучасного періоду. Якщо підсумувати результати їхніх досліджень, то можна вивести такі особливі ознаки, притаманні судовому пізнанню.

По-перше, об'єктом опосередкованого судового пізнання виступають не будь-які явища об'єктивної реальності, а лише обставини цивільної справи [2, с. 11]. Це зумовлено тим, що висновок суду про матеріальні та процесуальні права і обов'язки сторін цивільної справи безпосередньо пов'язаний з певними обставинами справи, з якими чинний закон пов'язує виникнення, зміну та припинення певних правовідносин. У цивільному процесі встановлюється тільки те, що має юридичне значення. Усе інше, що не має відношення до розглядуваної справи, не підлягає встановленню.

Але в теорії цивільного процесу вказують, що об'єктом судового пізнання є не тільки обставини цивільної справи, але і матеріальні правовідносини сторін, матеріальні права та обов'язки сторін [3, с. 37; 4, с. 47; 5, с. 48]. Зокрема, В. Н. Щеглов зазначає, що об'єктивна істина не може обмежуватися фактичною стороною цивільної справи, а також повинна включати в себе правову оцінку встановлюваних судом фактів, тобто висновків суду про права та обов'язки сторін [6, с. 29]. Але, на нашу думку, висновок про включення до складу судового пізнання правової оцінки встановлених у процесі судового доказування фактів перебільшений, оскільки співвідношення встановлених фактів із правовими нормами являє собою процес застосування норми права на підставі не лише логічних правил, але й, у першу чергу, юридичних, правил мовлення тощо. Логічні правила виступають одним із способів правильного застосування норм законів, але не єдиним і не найважливішим. Поряд із ними рівноцінно застосовуються інші правила, що в сукупності й забезпечують

уникнення помилок при правильному застосуванні норм права. Крім того, опосередковане судове пізнання не вимагає від суб'єктів пізнання спеціальних знань для здійснення логічного мислення, тоді як правова оцінка встановлених судом фактів вимагає обов'язкової наявності правових знань. Звідси коло суб'єктів пізнання, що має охопити собою правову оцінку встановлених судом фактів істотно зменшиться.

По-друге, знання, отримані внаслідок опосередкованого судового пізнання, характеризуються відносною новизною [2, с. 12; 7, с. 68]. З точки зору гносеології пізнання завжди орієнтується на отримання нових знань, оскільки пізнається тільки те, що ще не пізнано. Логіка структури умовиводу передбачає щоби одне судження було відоме, а інше – ні. Якщо брати до уваги судове пізнання, то, виходячи з позиції, яку займає той чи інший процесуаліст у доктрині цивільного процесу, на це питання можна давати відповідь по-різному. Якщо відстоюється теза, що суб'єктом пізнання виступає тільки суд, як це пропонують представники процесуального напрямку розуміння сутності судового доказування, то для нього встановлювані факти будуть новими, оскільки вони відбувалися, як правило, в минулому без безпосередньої участі складу суду, який вирішує цивільну справу. Проте дані факти для сторін, як безпосередніх учасників матеріальних відносин, які є предметом вивчення суду, новими не є. Краще сторін ніхто не буде знати про передумови їхніх відносин, оскільки саме власною поведінкою вони їх опосередковували. Але тут слід звернути увагу на те, що мова йде саме за ті факти, які вчинялися чи спостерігалися саме тою стороною, яка про них говорить. Ось чому, як справедливо зауважує І. В. Решетнікова, не тільки суд формує нове знання на підставі відображення, але і кожна із сторін, яка узагальнює аргументи протилежної сторони [7, с. 68]. Оскільки автор займає позицію, за якої він підтримує процесуально-розумовий напрямок розуміння сутності процесу судового доказування, то ознака новизни отримуваних знань є відносною щодо тих суб'єктів, які виступають суб'єктами доказування.

По-третє, опосередковане судове пізнання оперує специфічними засобами пізнання (аргументами, доводами) [2, с. 12]. Під час слухання цивільної справи не можуть бути використана інформація, що отримана обманом, застосування насилля чи погрози його застосування і т.д. Об'єктивно, що судове пізнання вимагає наявності певних формальних правил, які повинні вказувати на якісну сторону тих засобів пізнання, що можна використовувати у цивільному процесі. Ось чому при доказуванні використовується не будь-яка інформація, а тільки та, що отримана з належних, допустимих та достовірних доказів. Не можна використовувати ті докази, що отримані з порушенням закону. Тому судове пізнання здійснюється не будь-якою ціною, а тільки відповідно до закону, інакше воно не буде відповідати меті захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів, що базується на справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді і вирішенні цивільних справ.

По-четверте, опосередковане судове пізнання відбувається в тій процесуальній формі, яка визначена законом [2, с. 12-13; 5, с. 47]. На відміну від буденного чи наукового пізнання, яке не формалізується юридичними правилами, судове пізнання містить цілу низку правил поведінки для суб'єктів судового пізнання при визначенні фактів предмету доказування, зборі доказів, їх дослідження та оцінки. Зокрема, саме норми ЦПК чітко визначають, хто має формулювати тези та шукати аргументи на їх підтвердження, а хто повинен здійснювати логічний зв'язок між ними; визначається відповідальність за не вчинення вказаних процесуальних обов'язків. У науковому та буденному пізнанні байдуже, хто із суб'єктів пізнавальної діяльності вчинив ті чи інші дії, оскільки тут головне – здійснити умовивід без обмеження себе певними формальними правилами, тоді як у судовому пізнанні роль кожного суб'єкта пізнання чітко визначена цивільним процесуальним законом.

По-п'яте, в опосередкованому судовому пізнанні істотно обмежені можливості здійснити повторне підтвердження висунутої тези [2, с. 13]. У науковому чи буденному пізнанні можна скільки завгодно повертатися до

об'єкта пізнання за наявності бажання та умов для його вивчення. У цивільній юрисдикції повноцінно вивчати об'єкт пізнання суб'єкт пізнання зможе лише тільки виключно в межах роботи суду першої інстанції. Можливості повернення до об'єкта пізнання у судах вищих інстанцій істотно обмежені певними формальними умовами, які сформульовані з метою недопущення саме зловживань у цій сфері. Зокрема, подавати нові докази (з точки зору пізнання, аргументи. – *В.А.*) в апеляційній інстанції можна тільки тоді, якщо поважні причини заважали суб'єкту пізнання їх подати раніше (ст. 303 ЦПК України). Ось чому право на судовий захист з одного питання та однієї підстави особа може реалізувати до іншої особи тільки один раз.

По-шосте, судове пізнання взято у часові рамки, оскільки процес доказування обмежується процесуальним строками [2, с. 13]. Зокрема, цивільна справа у суді першої інстанції повинна бути розглянута в межах двох місяців з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 157 ЦПК України). Ніщо не заважає певним особам, наприклад, науковцям, шукати вирішення певної проблеми місяцями, роками, десятиліттями. Наприклад, докази Великої теореми Фермі математики шукали понад трьохсот років. У цивільній юрисдикції таких можливостей немає, оскільки інакша ситуація не відповідала б умовам економічного розвитку, де має бути чітко визначена належність певного матеріального чи нематеріального блага за відповідною особою. Мало того, інакша ситуація приводила б до зловживань у цій сфері.

По-сьоме, результати опосередкованого судового пізнання оформлюються у передбаченій законом формі [2, с. 13; 8, с. 2; 9, с. 251]. Всі факти, які встановлені судом, спосіб їх встановлення, використані докази повинні бути відображені в мотивувальній частині судового рішення. Оціночні акти мислення виявляються в процесуальних діях, які в певних межах врегульовані у нормах права і є гарантами, що забезпечують істинність логічних висновків [9, с. 251]. Відсутність або істотні недоліки процесуального закріплення зібраної інформації та зроблених висновків вказують на необґрунтованість судового рішення і, як наслідок, його скасування вищою

інстанцією. Ось чому, з точки зору правової науки, важливо не тільки пізнати певний об'єкт, але й закріпити результати пізнання у відповідній формі. Саме ця вимога створює умови для уможливлення перевірки правильності процесу судового пізнання вищестоящою інстанцією.

По-восьме, суб'єктами опосередкованого судового пізнання виступають не будь-які особи, а тільки ті, які володіють процесуальним статусом, що зобов'язує встановлювати обставини справи. Ми не будемо наразі визначати концепції у доктрині цивільного процесуального права щодо того, хто виступає чи не виступає суб'єктом пізнання. Незалежно від того, буде це суд чи особи, які беруть участь у цивільній справі, в усіх них має бути визначений цивільний процесуальний статус. Важливість цієї ознаки полягає в тому, що вона чітко показує функціональну роль кожного суб'єкта пізнання у процесі пізнання обставин цивільної справи.

Таким чином, вказані специфічні ознаки судового пізнання наочно підтверджують, що судовому доказуванню притаманні гносеологічні, пізнавальні аспекти, які відповідають логіці доказування. Але оскільки вказана розумова діяльність здійснюється судом та учасниками цивільного процесу, функціональна роль яких у судовому пізнанні є різною та підпорядкована завданням цивільного судочинства, можна стверджувати, що судове доказування складається не тільки з розумової, але і процесуальної діяльності вказаних суб'єктів доказування, в якій відбивається розумова діяльність. Ось чому абсолютно праві ті науковці, які виділяють у судовому доказуванні як розумову, так і процесуальну діяльність [2, с. 11; 7, с. 71-72; 10, с. 7].

Список літератури:

1. *Курьлев С. В.* Основы теории доказывания в советском правосудии / С. В. Курьлев. – Минск : Изд-во БГУ, 1969. – 204 с.
2. *Баулин О. В.* Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел / О. В. Баулин. – М. : Городец, 2004. – 272 с.
3. *Ванеева Л. А.* Судебное познание в науке советского гражданского процессуального права : учеб. пособие ; под ред. проф. Н. А. Чечиной / Л. А. Ванеева. – Владивосток : Дальневосточный гос. ун-т, 1972. – 133 с.
4. *Гурвич М. А.* Судебное решение. Теоретические проблемы / М. А. Гурвич. – М. : Юрид. лит., 1976. – 176 с.

5. *Треушников М. К.* Судебные доказательства / М. К. Треушников. – М. : Городец, 2000. – 272 с.
6. *Щеглов В. Н.* Советское гражданское процессуальное право (понятие, предмет и метод, принципы, гражданское процессуальное правоотношение) : лекции для студентов / В. Н. Щеглов. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1976. – 81 с.
7. *Решетникова И. В.* Доказательственное право в гражданском судопроизводстве / И. В. Решетникова. – Екатеринбург : Изд-во Гуманит. ун-та, 1997. – 366 с.
8. *Матюшин Б. Т.* Оценка доказательств судом первой инстанции по гражданским делам : автореф. дисс. на стипенд. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; Семейное право; Гражданский процесс; Международное частное право» / Б. Т. Матюшин. – М., 1977. – 17 [1] с.
9. *Штефан М. Й.* Цивільний процес : [підруч. для юрид. спец. вищих закладів освіти] / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре. – 1997. – 608 с.
10. *Фаткулин Ф. Н.* Общин проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткулин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1973. – 176 с.

***Андрійцё В. Д.* Признаки опосредствованного логического познания в гражданском судопроизводстве.**

В статье изложены результаты изучения опосредствованного судебного познания в гражданском процессе и систематизированы признаки данной формы познания обстоятельств гражданского дела. Существующую систему признаков опосредствованного судебного познания дополнено рядом других признаков.

Ключевые слова: процесс судебного доказывания, судебное познание, признаки.

***Andriyco V. D.* Signs Of Mediated Logical Cognition In Civil Proceedings.**

In this article the author sums up the results of study of mediated judicial cognition in civil proceedings and classifies the features of this form of cognition circumstances of the civil case. The existing system of the signs of mediated judicial cognition the author complements with a number of other signs.

Key words: the process of judicial proof, judicial cognition, signs.